

מקושרים

גיליון שבועי בענייני כוונת וביאורי תיבות התפילה

מתוך אוצרות סידורים ומחזורים מתיבתא

גיליון י"ז

פרשת יתרו | תשפ"ה

ראני תפילתי

צדיקים ועבודת התפילה - בראי הפרשה

כחלק ממצות ההגבלה על הר סיני, נצטווה משה רבנו להרחיק מן ההר את האנשים, הנשים והטף, ולא די בכך אלא אף על הבהמות חל ציווי נחרץ זה (יט, ג): "לא תגע בו דן פי סקול יסקל או ירה יירה אם בהמה אם איש לא יחיה במשך היבל המה יעלו בהר", עד כדי כך שבהמה הננסת לתחום ההר האסור לה - אחת דינה.

אלא שהדבר אומר דרשני.

ידועים דברי חז"ל (עבודה זרה ג, א): "אין הקדוש ברוך הוא בא בטרוניא עם בריותיו". בהתאם לכך, היות ויסוד עיקרי בהנהגת הבורא יתברך את עולמו והתנהלותו עם בריותיו היא הבחירה החופשית, היכולת לנקוט בצעד כזה או אחר ולזכות לגמול טוב או רע על כך, אם כן מה מקום יש לו לאותו עונש אשר יושת על בהמה, חסרת תבונה ורחוקה מדעת, נטולת כל בחירה?

עדות מבהילה שנמסרה מאת הרה"ק ר' אלימלך שפירא מרגודז'יסק ז"ע (הובאה בספר בעש"ט בפרשתנו) שופכת אור על העניין ומאירה אותו באור חדש, תוך שהיא גם מלמדת אותנו פרק ושניים בעבודה שבלב זו תפילה, ואלו דבריו:

"שמעתי ממורי ומחותני הרב הקדוש מרוזין זצ"ל סיפר כי הרי"ע בעל שם זצ"ל כאשר התפלל פעם אחת מנחה ערב שבת בשדה, התקבצו אליו צאן הרועים בשדה וצעקו כולם כל עת תפילתו, ואמר כי הריב"ש העלה אז בתפילתו כל מדריגות הנמוכים, עד שגם הבהמות והצאן היה להם דעת להכיר את קונם, וצעקו כולם לה' עמו".

נשווה בנפשנו, וננסה לקרב מעט אל הדעת תיאור מבהיל זה.

עדר כבשים יוצא החוצה, אל האחו הפורה ואל כרי הדשא המוריקים, מלחך את העשב להנאתו ומקפץ בחדווה השמורה לבהמות נטולות דאגות. הקשר הכי קרוב שיש לאתם כבשים עם בני האנוש הינו עם הרועה המגושם וההמוני, עם חליל הרועים שלו ועם המקל בו הוא אווז. לא מי-יודע-מה הלך רוח אנושי, שלא לדבר על השגה רוחנית.

אך הנה מופיע איש האלקים, מלאך ה' צב-אות היוצא לשווח בשדה ולקבל את פני שבת המלכה, ובאחת הם מתרוממים טפח וטפחיים מעל המציאות הרגילה, הבהמית והמנושמת, ויחד מתלכדים ליחידה אחת שכל כולה תפילה יוקדת להשי"ת. הוא אומר - לכל בריה יש בחירה, יש השגה ברמה כזו או אחרת.

משמע - פרק שירה אינו רק אוסף של מטאפורות, משלים ורעיונות, כי אם מבטא באופן פשוט ומילולי ביותר את הכמיהה, ההשתוקקות והצמא שיש לכל יצור נבאר - להודות, לשבח ולהלל לקוננו.

ואנו, על הדרך, למדנו משהו אודות תפילת הצדיקים. קיבלנו הצצה לקרבת האלקים הנוראה לה זכה מרן אור שבעת הימים הבעל שם טוב בעבודתו את בוראו, ואם נזכה לקחת מזה רק משוה מן המשוה, את הקמצוץ הנדרש על מנת לעורר את עצמנו בלבד, והיה זה שכרנו.

אותיות מן התיבות וגם תיבות מן הפסוקים כקמח הדק הנופל ויורד מן הנפה, וזוה תחלליה שיבאו הדברים לידי חילול וכפרנות, כמ"ש ידגיש הע"ן כשאומר בעל גבורות שלא יבולע ונראה אומר בל גבורות ח"ו, וכן ידגיש האל"ף כשאומר מאת ה' שלא יבולע ונשמע כפרנות ח"ו, וכאלה רבות בדברים שבתפלה הן כשיבולעו האותיות או תיבות דאז באים הדברים לידי חלול (בן איש חי).

"ולא תעלה במעלת על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו" (כ, כג).

הנה תפלה היא עבודה, ובמקום הקרבנות שמקריבין ע"ג מזבח נתקנו השלש תפלות כי תפלות במקום תמידין תקנום (ברכות כו, ב), ואמרו חז"ל שם (שם נה, א): "שלשה דברים מזכירים עוונותיו של אדם", ואחד מהם עיון תפלה, ומפרש בתוס' כגון שחושב שראוי הוא שיקובל תפלתו מצד מעשיו הטובים, אלא יחשוב שהקב"ה בחסדו הגדול ישמע תפלתו ואנקתו תמיד.

וזה יש לומר על דרך רמז ומוסר, 'ולא תעלה במעלת' דהיינו שתחשוב שיש לך מעלות שבהם תעלה 'על מזבחי' להקריב דהיינו להתפלל. לא תעשה כך, כדי 'אשר לא תגלה ערותך' רק תחשוב על 'פן ייצא עוונותיך מרובין ויגלה ערותך, רק תחשוב כי הקדוש ברוך הוא שומע תפלת כל פה ברחמים אמן (שיר מעוז).

פשוטם וכפי שהובאו בחז"ל.

על פי הגמרא (ראש השנה לא, א) נבחרו מזמורים אלו על שם משמעותם הייחודית לענין בריאת העולם, על ההיבטים השונים שבה ועל כך נעמוד להלן.

יצוין כי על פי זוהר הקדוש [וראה באריכות בביאור הגר"א למשניות (תמיד ז, ד)] כלל המזמורים נאמרו כנגד שבעת אלפי שנות העולם - ששת האלפים הראשונים בהם העולם מתקיים כסדרו, ולאחריהם האלף השביעי.

יום ראשון

"קָדוֹם מְזוֹמָר לַה' הָאֶרֶץ וּמְלוֹאָה תָבֵל וַיִּשְׁבִּי בָהּ" (תהלים כד, א).

מזמור זה נאמר כנגד ראשית בריאת העולם. ביום זה החל הקב"ה לברוא את עולמו וברא את השמים ואת הארץ, ובמצעות בריאתם 'קנה' אותם. כהמשך ישיר לקנייתו את השמים ואת הארץ בפרט, ואת היקום כולו בכלל - עד כמה שהדבר רחוק מהשגתנו האנושית, הקנה הוא יתברך את תבל ליושבים בה.

כמו כן מציינת הגמרא כי לא בכדי נאמר לגבי יום זה בדווקא 'לה' הָאֶרֶץ וּמְלוֹאָה', כי אם יש בכך התייחסות לעובדה שביום הראשון לבריאה טרם נבראו המלאכים, וכלשון חכמינו: "ושלטי בעולמו", ופירש רש"י: "יחיד, שלא נבראו המלאכים עד יום שני".

יום שני

"גָּדוֹל ה' וּמְהֵלָּל מְאֹד בְּעֵיר אֱלֹקֵינוּ הַר קְדֻשׁוֹ" (מח, ב).

ביום השני לבריאה חילק הקב"ה בין המים העליונים לתחתונים, יצר את ההבדלה בין השמים - ליםים, ושכינתו התעלתה ושכנה החל מאז בשמי מרום.

פעולה זו של 'התיישבות' השכינה כביכול בשמים העליונים, משולה היא להשראת השכינה בעיר קדשו ובבית המקדש, ולכן נאמר: 'בְּעֵיר אֱלֹקֵינוּ הַר קְדֻשׁוֹ'.

המשך בעמוד ד

התפילה בפרשה

אמרי שפר ממאורי האומה

"לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם" (כ, כ).

ויש לפרש 'לא תעשון אתי' - כשאתם עומדים בתפלה אתי לא תחשבו בכסף וזהב אשר עמכם, שאם תעשו כן מעלה אני עליכם כאלו עשיתם אלהי כסף ואלהי זהב (רבינו בחיי).

"ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתה גזית פי חרבך הנפת עליה ותחללה" (כ, כב).

רמז בזה על התפלה, שבזמן שאין בית המקדש קיים יהיה פיו של האדם במקום מזבח והתפילות במקום קרבנות, וכמ"ש רז"ל (ברכות כו, ב): 'תפילות כנגד תמידין תקנום'.

וידוע כי האותיות נקראים בספר יצירה בשם אבנים... והתפלות הם אותיות, ולכן הפה שבו בנין התפלות שהוא במקום המזבח קורא אותו מזבח אבנים, לא תבנה אתה גזית, שתוציא האותיות והתיבות שלמים ולא תבלע את האותיות, שבו אתה חותך האותיות והתיבות לחצאין מכח המהירות, כי חרבך זה הלשון, הנפת עליה שמפיל

צהר לתיבה

הארת מושגים ומונחים בתפילה

לאחר תפילת שמונה עשרה, כחלק מסדר הקטעים החותמים את תפילת שחרית [מיקומו המדויק של קטע תפילה זה תלוי במנהגי העדות, ואכמ"ל], אנו אומרים מדי יום מזמור תהלים אחר, אותו היו משוררים הלויים בבית המקדש בעת הקרבת קרבן התמיד, וליתר דיוק - בזמן ניסוח היין המתלווה לקרבן.

מקור המנהג קדום ביותר, והוא מובא בתלמוד ירושלמי (תענית ד, ה) שם קיימת מחלוקת בין האמוראים רבי יוחנן ורבי לקיש בנוגע לאמירתו אף בזמן שאין המקדש קיים ואין קרבן ונסכים. לדעת רבי יוחנן יש לומר זאת אף בזמן הזה, והוא מוכיח מהכתובים שהיו אומרים זאת בתקופה שבין בית המקדש הראשון לשני.

לצד מנהגים שונים באמירת אותם מזמורים, כמו גם מזמורים שונים המיועדים לאמירה במועדי השנה השונים, ראוי להקדיש התייחסות לאלו הנאמרים בימים שבשגרה, מדי יום ובשבת קודש, ולהבין מה הרקע לקביעת אותם מזמורים דווקא ומהי משמעותם.

ראוי לכל אחד להתבונן בתוכן הדברים ומשמעותם בעת אמירת מזמורים אלה, הן משום שעלינו לעשות הכל כדי להימנע מלאומרם כמצות אנשים מלומדה והן בשל העובדה הפשוטה שהבנתם תעורר בנו את החיבור לתכלית הבריאה ויסודות האמונה.

מפאת קוצר המקום, כמו גם לאור העובדה שרבו המנהגים והביאורים בנוגע לאמירת מזמורים אלו, לא נאריך במסגרת מדור זה בביאורים ויחידושים שונים שהובאו בענין, אלא נתייחס לדברים על פי

ידועה התבטאותו של הרה"ק ר' משה מקוברין ז"ע, כי אדם אשר זה עתה רצח נפש, הסכינ עוונה תחת ידו נוטפת דם, והוא אינו מסוגל לגשת לתפילה ולשפוך את נפשו לפני קונו - טרם דרך על מפתח החסידות.

אך מה לגבי רצח בשעת התפילה עצמה?

המקובל האלקי רבנו שמשון חיים נחמני ז"ע, בספרו 'זרע שמשון', מבאר ודורש באופן מופלא את הקשר המיוחד של עשרת הדברות שניתנו בהר סיני לענין התפילה.

ואלו דבריו: "אנכי ה' אלקיך" בא להזהיר את האדם שישתדל לכוון בתפילתו, כי תפילה בלא כוונה כגוף בלי נשמה, אנכי ה' אלקיך, כמו שאמר רבי יוחנן בן זכאי לתלמידיו (ברכות כה, ב) 'וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם מתפללים'.

בהתאם לדרשה יסודית זו - כי יכיר האדם את בוראו ויידע לפני מי הוא ניצב בתפילתו, מבהיר רבנו כי בתפילה נטולת כוונה ראויה - הרי יש בכך משום חסרון בקיום מצות הידיעה הבסיסית: 'אנכי ה' אלקיך'.

אך בכך לא די.

רבנו מתייחס לעובדה הידועה הנזכרת בדברי הקדמונים כי תפילה ללא כוונה הרי היא כגוף ללא נשמה, ולאור העובדה שהתפילה היא המשפיעה שפע ברכה וטובה בעולם ומביאה חיים לכל חי, הרי כי המתפלל ללא כוונה - הרי הוא עובר בבחינה מסוימת על הלא הנורא: 'לא תרצח'!

הרי לנו שמשוגל האדם להתייצב לפני קונו, עטור בתפיליו ועטוף בטליתו ואף אבנט משתלשל ממותניו בחן, ועדיין - במידת מה ובבחינה מסוימת הוא חוטא, לא עלינו, באחת החמורות שבעבירות!

ענין זה מובן היטב, לנוכח דברי רבותינו הקדושים מרן הבעל שם טוב ותלמידיו, מאורי החסידות לדורותיהם, כי עבודת התפילה מהווה את הקשר הבלתי אמצעי והטהור ביותר בין האדם לקונו, את החיבור הקדוש בין היצור הנברא לזה שבראו ואת החיות אותה שואב כל אדם כדי להמשיך את קיומו בזה העולם.

אי לכך, שטוט וברור שתפילה הנעדרת את הכוונה הראויה פוגעת בחיות הנדרשת, ומשכן - באופן ישיר משפיעה לרעה על המשך הקיום וריבוי השפע האלקי בעולם כולו.

ביטוי מיוחד לענין זה מצאנו במעשה שהובא בחז"ל (ברכות לב, ב): "מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך, בא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום, המתין לו עד שסיים תפלתו. לאחר שסיים תפלתו אמר לו, ריקא, והלא כתוב בתורתכם (דברים ד, ט): 'רק השמר לך ושמר נפשך' וכתוב (שם פסוק טו): 'ונשמרתם מאד לנפשתיכם', אולם כדאי להביא לחם החזרת לי שלום? אם היית חידוש ראשך בסיף, מי היה תובע את דמך מיד?". החסיד, כמסופר בגמרא, השיב לאותו שר תשובה ניצחת והבהיר לו היטב את רום מעלת התפילה וכיצד ראוי להתייחס לאותה שעה של התייחדות האדם עם קונו.

"אמר לו, אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום - היית מחזיר לו? אמר לו, לא. ואם היית מחזיר לו, מה היו עושים לך? אמר לו, היו חותכים את ראשי בסיף. אמר לו, והלא דברים קל וחומר, ומה אתה שהיית עומד לפני מלך בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר - כך, אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים - על אחת כמה וכמה".

את הסיפור מסיימת הגמרא בציון העובדה הבאה: "מיד נתפייס אותו הגמון, ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום", אולם לכשנתבונן דברים נבין כי אין זה אלא נספח של הסיפור עצמו, סיום הגורם ללומד אנחת רווחה בידועו כי אותו חסיד לא ניזוק מכך.

הסיפור שלעצמו, עם או בלי הסיום המדובר, מעביר את המסר המהדהד שיש לכל יהודי להטמיע בעצמותיו: "אני, שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים - על אחת כמה וכמה!"

ההכרה הברורה בכך שכל ניתוק מהדביקות בבורא כל העולמים, כל הפסקה מהעבודה שבלב זו תפילה, יש בה כדי לכרות את הענף עליו אנו יושבים, זו למעשה תבואת המעשה כולו והנקודה היסודית ביותר עליה אמור כל יהודי להיות אמון בבואו מצוית שיח לפני קונו ולהפיל תחינתו לפניו.

התפילה אינה חלק מסוים בחייו, היא לא שלב כזה או אחר בסדר יומנו ואין היא רק אמצעי להשגת חפצנו או אף לקיום סעיף בשלחן ערוך. זו נשמת אפנו, החיבור שלנו לאילן החיים, והיא המאפשרת את הקיום שלנו כאן בעולם, הן מבחינה גשמית ועל אחת כמה וכמה מבחינה רוחנית.

נתייחס אפוא לנושא הכוונה הראויה בתפילה ברצינות ובכובד הראש הראוי, ונבין כי זו אינה המלצה ואף לא חובה הכרחית, אלא זו תמצית התפילה ועיקרה.

מאוצרותיו ושיחותיו של הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

קרבת אלוקים
לאורם של גדולי הדורות

'צמאה לך נפשי כמה לך בשרי' נשמעה הנעימה המתנגעת, המתחננת, הנשפכת בחן מיוחד לחלל האוויר, 'בארץ ציה ועיף בלי מים'. ושוב, בטון ממיס לבבות: 'צמאה לך נפשי', וחוזר חלילה: 'כמה לך בשרי'! השומע, חסיד ואיש מעשה רם המעלה אשר נמנה לימים על דמויות ההוד בחסידות סלוניס, היטה אוזן והתרפק על הרגש המשתפך, על העוצמה הנושבת מבין המילים ועל הצלילים הנוגעים בכל נימי הלב ופורטים עליהם בעוז.

העובדה היחידה שעוררה את תהייתו, היתה העובדה שהיה זה בעיצומו של יום חולין מן השגרה, בשעה בה בית הכנסת אמור להיות דומם למדי. אם היה זה קודם תפילת שחרית או בעיצומו של השבת הקדושה, ניחא. היה הוא מבין כי השלהבת היוקדת, המתפרצת הזו, מקורה בקדושת השבת או בדביקות שבתפילה. אולם סתם, באמצע יום בהיר? אתמהא.

הוא לא היסס, אלא פנה על אתר לברר במה דברים אמורים.

להפתעתו מצא במקום יהודי מן השורה, אדם שעל פניו נחשב כאחד מהמון העם ומהפשוטים שבהם, כזה שמעולם לא משך אליו את אור הזרקורים ולא זכה להימנות על יושבי כותל מזרח כזה או אחר. סתם, 'עמך' לכל דבר וענין.

ביורר קצר העלה במה מדובר, וראוי הוא המעשה שייכתב לדורות.

עסק פעיל לממכר י"ש היה לו, לאותו יהודי, ממנו פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו. לא שהעסק הניב לו רווחים עצומים וכלל אותו בין שועי עולם, אף לא רווחה של ממש היתה לו מכך, אולם כדי להביא לחם לפי הפת היה בכך די והותר.

אך הנה, שוד ושבר. ביום מן הימים נפוצה השמועה כאש בשדה קוצים: 'הרשעים כאן'!

לאוזני אותם רשעים, או בכינויים הרשמי: נציגי השלטונות הממונים על המס, גונבה שמועה אודות שוק מפותח ופורח של הברחת י"ש המתקיים בעיירה, והם הופיעו במלוא עוצמתם ועם פלוגות

מעוררות אימה לתור אחר הי"ש המוברח ולעשות שפטים באלו הסוחרים בו בניגוד לחוק.

לשבחם של יהודי המקום יש לציין כי לא היתה זו הוצאת דיבה. אכן, שוק זעיר - אם כי לא פורח ומלבלב כפי שתואר, אכן התקיים במקום והוא היה מבוסס רובו ככולו על סחורה מוברחת מתחת לעיניהם הפקוחה של פקדי המס.

רוץ אל השטיבל' זעקה הגברת בקול נואש ומתוך להט של אמונה תמימה לבעלה, החסיד התם והישר, 'אמור נא כמה פרקי תהלים, אולי יחוס אולי ירחם ולא ימצאו אלה את החביבות הרבות שברשותנו!' היהודי, כעצת אשתו, הועיד תיכף את צעדיו במרוצה אל השטיבל. הוא ניגש לארון הספרים, שלף ספר תהלים קמוט ובלוי מרוב שימוש והחל לשפוך את מר לבו. אלא שכאן אירע מה שאירע.

'צמאה לך נפשי', מצא את עצמו משתלבה, מתלהט וקורא בקול לא-לו, 'כמה לך בשרי'! ניצוץ קל שניצבו עוז הפך עד מהרה לשלהבת אף יוקדת, רתיחה עזה של דביקות באביו שבשמים וכיסופין עצומים להתעלות, להתרומם ולרומם את נשמתו ברגעים נשגבים של קרבת אלקים.

כך מצא אותו עובר האורח, ולמים כאשר נודע בשערים כאחד הזקנים ודמויות ההוד שבהל והיה מספר את שראו עיניו, כאן - לידו, הסתיים הסיפור.

'הנה סיפורי לכם מה יהודי יכול לעשות' נתן מבט פקחי בשומעי לקחו, אולם היטיב להבין לליבם והמשיך, 'אבל אתם ודאי משתוקקים לדעת מה הקב"ה יכול לעשות, אז הנה - אספר לכם את שאירע לאחר מכן'.

הגברת, בחששה הרב להיתפס על חם כשברשותה הסחורה המפלילה, פעלה באופן ספונטני. היא נטלה מאי-שם ערמת קש וכיסתה באופן ארעי את פתח המרתף בו ניצבו החביות, שיהיה. אם לא יועיל - לא יזיק.

י"ש, מסתבר, ואת זה היא לא ידעה, אינו יכול לשרוד כשבקרבת מקום יש קש. הדבר גורם לו להחמיץ, לקבל טעם לוואי ולרדת לטמיון. פלוגת החיילים שעברה מבית לבית ראתה את הקש על פתח המרתף, והניחה בפשטות כי אין ולא היה שם י"ש, אחרת מי השוטה שיאכסן אותם זה לצד זה...!

פנינה לשבת

מבית מדרשם של רבותיו

'ויאמר ה' אל משה פה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם: לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם' (כ, יט - כ).

המקובל האלקי רבי מרדכי הכהן זצ"ל מבאר בספרו 'שפתי כהן' בדרך נפלאה את הפסוקים הללו, ומצביע בדבריו על כך שבלשון הכתוב כאן שזור הציווי האלקי לכל איש ישראל - לבל ישכח כי יש לו אב גדול בשמים, אליו הוא יכול לפנות ואשר לתפילתו הוא מתאווה. במעמד נורא ההוד של מתן תורה נכחו ישראל לראות את הקולות ואת ההר העשן, לשמוע את קול השופר הגדול ולהשיג את מציאותו יתברך דרך כל אותן תופעות רוחניות. אי לכך, ועל מנת שלא יסיקו מכך את

המסקנה השגויה כי רק כן ניתן להתקרב לבורא העולם, באמצעות קול השופר ושאר התופעות המרוממות שהיו בעת מתן תורה, תיכף ומיד מבהירה לנו התורה הקדושה כי לא כן הוא.

אם כי 'אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם' בקול שופר גדול ובמעמד נורא, אולם דעו לכם כי בעת שנכספה נפשכם - 'כסף' מלשון כיסופין, להתקרב אליו יתברך ולפנות אליו, אל לכם חלילה לעשות זאת על ידי אמצעי כל שהוא! 'לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב', אלא ותכלו לעשות זאת על ידי פנייה ישירה לאביכם שבשמים. לא זו בלבד, אלא שהתורה מלמדת באותנו בפסוק זה עד כמה גדול כח תפילת רבים, כפי שנאמר (איוב לו, ה): 'הן אל כפיר ולא ימאס' ודרש חז"ל (ברכות ה, א) שהכוונה לתפילת רבים שגדולה מעלתה. דבר זה רמוז בלשון הכתוב: 'לא תעשון', בלשון רבים.

פרשה ופסחה

נידון בפרשה בענייני תפילה

בפרשתנו מתואר מעמד הר סיני, בו נאמר לישארה עשרת הדברות. בענין זה ישנה ברייתא מעניינת המובאת בחז"ל מתייחסת לעובדה שבבית המקדש - נהגו הכהנים לומר כחלק מתפילת שחרית את עשרת הדברות, ולא זו בלבד אלא שקריאה זו קדמה בסדר התפילה לקריאת שמע. וזו לשון הברייתא (ברכות יב, א): "וקורין [משמר הכהונה העובד באותו יום, עיי"ש] עשרת הדברות שמע והיה אם שמעו ויאמר אמת ויצבי ועבודה וברכת כהנים". על כך מוסיפה הגמרא: "אף בגבולין בקשו לקרות כן" - היינו מחוץ לבית המקדש ושלא כחלק מתפילת הכהנים, "אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינין". בטעם אמירת עשרת הדברות בבית המקדש, כמו גם הרצון לקבוע כן בתפילה לכלל ישראל בכל מקום, כתב הרמב"ם (פירוש המשניות תמיד ה, א): "מפני שהן יסוד הציווי ותחילתו", ואילו המהרש"א מבאר בשם רבנו סעדיה גאון כי בעשרת הדברות כלולים כל תרי"ג המצוות, ולכן ראו לנכון לקבוע אמירתם בתפילת הכהנים.

לשכנני תדרשו

פולמוס, דרישה וחקירה בנושא התפילה

לאחר קריאת התורה, בגלילת ספר התורה מקובל בעדות רבות כי את התיכוד המדובר מעניקים אף - ולעתים בדווקא - לילד שטרם הגיע לגיל מצוות. אכן, מנהג זה על נראה על פניו כסותר את האמור בגמרא (מגילה לב, א): עשרה שקראו בתורה - הגדול שבהם גולל ספר תורה". אולם עיון בדברי המפרשים והפוסקים מעלה כי על אף מטבע הלשון המדוברת, המושג 'גלילה' אינו מתייחס בהכרח לפעולה של גלילת ספר התורה ועטיפתו במעיל. בשורות הבאות נעמוד על טיבם של דברים. ראשית נבין מהי גלילה, עליה התבטאו חז"ל בביטוי מפליג (שם): "הגוללו ונטל שכר כולן [היינו - כמבואר שם, שנטל שכר כנגד כולם]". מנהג הגלילה מוזכר לראשונה במסכת סופרים (יד, ח): "מיד גולל ספר תורה עד שלשה דפין, ומגביהו ומראה פניו כתיבתו לעם העומדים לימינו ולשמאלו, ומחזירו לפניו ולאחריו, שמצוה לכל אנשים ונשים לראות הכתוב ולכרוע ולומר (דברים ד, מד): "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל".

התייחסות זו שבמסכת סופרים, לאדם המגביה את ספר התורה - כגולל, מודגשת במשנה ברורה (קמ"ז ס"ק ה) המציין כי 'הגולל' הנוכח במשנה ובגמרא הינו דווקא זה המגביה את ספר התורה, ומעלתו הגדולה נובעת מכך שהוא מראה את תוכן ספר התורה ולקהל. אכן יש החולקים על כך, ואכן תמה הערוך השלחן (א"י"ח קמ"ז, ט) על המנהג הרווח לכבד אף ילדים בגלילת ספר התורה, היות ולטענתו המושג 'גלילה' מתייחס דווקא כן לפעולת הגלילה שלאחר ההגבהה. בהתאם להבנה של המשנה ברורה, אשר נתקבלה בתפוצות ישראל וכפי שניכר מהמנהג במרבית קהילות ישראל, נסקור את שתי הפעולות הבאות - הגבהה וגלילה, ולהלן נתייחס אליהן על פי הלשון השגורה והמקובלת.

הגבהה

האדם הזוכה בכיבוד זה פותח את ספר התורה למלאו רוחב שלשה עמודים, מגביה אותו ומראה את תוכנו למתפללים, תוך שהוא אף מסתובב על עומדו כדי שיוכלו הכל לראותו ממקום עמידתם. יש הנוהגים לבצע את הסיבוב המדובר באופן מלא, היינו סיבוב של שלוש מאות ושישים מעלות ברצף, ואילו במרבית קהילות האשכנזים נהוג דווקא לבצעו בשני שלבים, תוך הפניית הספר מימין ושמאלה [או להיפך, תלוי במנהגים] בזווית של שתים מעלות.

המתפללים מצידם, בקהילות רבות, מצביעים על מקום הקריאה הפתוח ואומרים את הפסוק המובא במסכת סופרים (ראה לעיל), ובעדות מסוימות מוסיפים ומקדימים לומר נוסח זה: "ה' אלקינו אמת, משה אמת ותורתו אמת". את ההצבעה, במקומות בהם נהוג כן, יש המבצעים

עשרת הדברות - בתפילה

'תרעומת המינין' האמורה, הינה טענתם המגוחכת לפיה חלילה אין שאר התורה אמת, והראיה לשיטתם היא מכך שדווקא את עשרת הדברות שנאמרו מפי הגבורה אנו אומרים בתפילה.

היו שדייקו (תפארת ישראל ח"ד כב) מלשון הגמרא: 'שכבר בטלום', כי אכן היתה תקופה בה נהגו לומר כן אף בגבולין, ורק בדורות מאוחרים יותר נמלכו חכמינו ובטלו מנהג זה בשל תרעומת המינינים.

למעשה יש מקום, לדעת חלק מהפוסקים, לומר את עשרת הדברות שלא במסגרת שהיתה מקובלת בבית המקדש.

כך למשל דעת הטור שיש לאומרם קודם התפילה, וכתב הבית יוסף כי האיסור תקף אף ורק בציבור אף לא ביחיד, אולם האריז"ל לעומתו אסר אף ביחיד, למעט בתוך לימודו. הוסיף על כך הדרושה וסייג את האיסור לאומרם דווקא בברכה, כקריאת שמע, אולם לא בפני עצמם. כן הוסיף בשם המהרש"ל שתיקן לאומרם אחרי 'ברוך שאמר'.

באמצעות האצבע או הזרת, ויש העושים זאת דווקא באמצעות חוטי הציצית. אכן יש מקומות שלא נהגו להצביע כלל, אלא רק להביט בספר ותו לא.

פרט אחד בולט באופן ההגבהה בין עדות ישראל השונות, נובע מההבדל בין ספר התורה האשכנזי לזה של עדות המזרח. בעוד שהאשכנזים מגביהים את הספר - על ידי אחיזה בעצי החיים' - כשהכתב כלפי המגביה, הרי שאת ספר התורה המקובל בעדות המזרח - המונח בתוך תיבה - אוהז המגביה כשצידו החיצוני כלפיו, והכתב פונה כלפי חוץ אל הציבור.

אכן, בשמחת תורה נהגו אף האשכנזים להגביה את הספר כשהוא מופנה כלפי חוץ ואל עבר הציבור, וזאת באמצעות הצלבת הידיים וסיבוב ספר התורה לאחר הגבהתו.

על פי 'נוסח הספרדים' הקדום, כמו גם בנוסח רומניא ועוד וכך גם בקרב מקהילות האשכנזים, יש לקיים את ההגבהה קודם קריאת התורה [ראה ערוך השלחן (א"י"ח קמ"ז, ט) המציין כי כך נהגו היה בזמן הגמרא], כשלאחר הקריאה נגש מתפלל המכובד בכך ורק נוטלו מן הבימה ומתיישב עמו לצורך עטיפתו במעיל. לעומת זאת, במרבית קהילות אשכנזי מתבצעת ההגבהה לאחר קריאת התורה, כשהמגביה מתיישב בסיום ההגבהה על מקומו מאחורי הבימה ואחר גולל את הספר ועוטפו במעיל. אם כי בקהילות מסוימות נהוג שלאחר ההגבהה שב המגביה ומניח את הספר על בימה, וגוללו, ורק לאחר מכן מתיישב ומאפשר לאחר לעוטפו במעיל.

אודות מעלת ההבטה בספר התורה בשעה זו כתב הערוך השלחן (א"י"ח קל"ד, ג): "ומי שמסתכל היטב בהאותיות כראוי - גיע לו אור גדול אם ראוי לכך".

גלילה

בעבר נהוג היה לכבד בגלילת ספר התורה אנשים חשובים ורמי מעלה, עד כדי כך שבקהילות מסוימות היה שמור כיבוד זה לרב בית הכנסת.

אולם כיום - בעיקר לאור דברי המשנה ברורה הני"ל, מכבדים בכך במרבית המקומות אף אדם פשוט ולעתים קרובות אפילו ילד שעוד לא הגיע למצוות. אדרבה, לדברי המשנה ברורה (שם ס"ק ז) ענין מיוחד יש להעניק כיבוד זה דווקא לילדים, כדי לחנכם למצוות.

בשלחן ערוך נפסק (א"י"ח קמ"ז, ג) כי את הספר יש לגלול כשהתפר כלפי חוץ, זאת כדי למנוע את קריעתה של היריעה עצמה חלילה במידה וימתח הספר יותר מדי. בנוגע לכריכת האבנט, מנהג אשר כשלעצמו אינו נידון בפוסקים המוקדמים כיון שעצם המנהג נחחדש בדורות המאוחרים יותר, יש שנהגו לכרכו בשליש העליון של הספר ויש שנהגו דווקא בשליש התחתון.

מנהג עתיק נזכר בספר הכלבו, לפיו בעת הגלילה יש לציבור לומר (דברי המינים א ט"ז, יא - י"ג): "לך ה' הגדלה והגבורה" וגו' עד "ומהללים לשם תפארתך".

יש שכתבו כי אין לכבד אב ובנו - זה בהגבהת ספר התורה וזה בגלילתו, זאת מחשש לעין הרע, כשם שאין להעלות לתורה אב ובנו או לחילופין שני אחים בזה אחר זה.

מילתא חדת"א

פניני תפילה מלוקט מדברות קדשו ותורתו של האדמו"ר רבי דוד חי אביחצירא שליט"א

גדל מעלת ההכנה

בכל מצוה ומצוה, גדולה היא ההכנה למצוה עוד יותר מהמצוה עצמה. כך מוכח מדברי הגמרא (יומא כד:) שהדלקת המנורה אינה נקראת עבודה, אך הטבת הנרות עבודה היא ויש לעשותה רק על ידי כהן (ראה רמב"ם ביאת מקדש פ"ט ה"ה, ז), והכיצד יתכן קזאת, שעצם המצוה יהיינו הדלקת המנורה כשרה בזה, אך ההכנה למצוה בהטבת הנרות פסולה בזה, הרי לנו מפרש שהכנה למצוה גדולה אף מהמצוה עצמה.

עוד מצינו בספרים הקדושים על שנקרא יום ראשון של חג הסוכות 'ראשון לחשבון עונות' וזאת לאחר שבארבעת הימים שלאחר יום כפור כתב בטור (א"י"ח ס"י תקפ"א): במוצאי יום הכפורים עוסקים במצות סקה ולולב ואין עושין עונות, לך קורא יום טוב ראשון 'ראשון לחשבון עונות'. והקשה הט"ז (א"י"ח ס"י תקפ"א ד"ה בטור) כיצד בהכנה למצוה אין עושים עברות וכשמגיעה המצוה עצמה ביום טוב ראשון של סוכות אז הוא ראשון לחשבון עונות.

אלא, כי אכן זו כחה של הכנה למצוה, שפאשר מתכוננים למצוה אין מקום לחטאים עוד יותר מזמן המצוה עצמה, וכלשון הרה"ק השפת אמת ע"ה (פר' האזינו תרל"ד ד"ה בטור): אכל אין הדבר רחוק שיותר כח והצלחה יש בהכנת המצוה מגוף קיום המצוה. ומבאר שני טעמים בדבר: האחד, כי עשיית המצוה היא רק לשעה וההכנה הוא לעולם. ועוד, כי מי יוכל לקיים המצוה כמשפטה. אבל הרצון והכנה להמצוה הוא לעשותו כרצונו יתברך, ולזאת ההכנה והשמחה לבוא להמצוה חשוב מאד.

וכאן מוסיף השפת אמת למוד גדול: ויש לדון קל וחקר ממה שאמרו ז"ל (יומא ט"ז) הרהורי עברה קשים מעברה, כל שכן מדה טובה הרהורי מצוה, שאדם מהרהר ומשתוקק לקיים פקדת ה' יתברך טובים מהמצוה ושומרים האדם ועל ידי זה אין עושין עונות. כמה אם כן יש לנו לעסק בהכנה לתפילה, ברצון ובתשוקה שתהיה כמשפטה ובהלכתה, בכל עמק פנימיותה, שהכנה זו גדולה מעלתה עוד יותר מן התפילה עצמה העומדת ברומו של עולם, וכאמור.

פרשה למעשה

הלכות תפילה לאור הפרשה

הובא בתלמוד ירושלמי (ברכות א, א): "זהו שעומד ומתפלל צריך להשוות את רגליו", ומביא הירושלמי כי נחלקו האמוראים רבי לוי ורבי סימון באשר למקור הלכה זו - האם היא מתוך השוואה לכהנים או שמא כדמיון למלאכים.

לדעה שהענין הוא להידמות לכהנים, הדבר נלמד מהאמור בפרשתנו (כ, כג): "ולא תעלה במעלת על מזבחת", וכלשון הירושלמי אודות הכהנים בעבודתם: "שהיו מהלכים עקב בצד גודל וגודל אצל עקב".

בשלחן ערוך פסק המחבר כי אכן כך יש לנהוג, והוא תולה את הטעם דווקא בדמיון למלאכים, זאת על פי התלמוד בבלי (ברכות י, ב) הנוקט שזה הסיבה, וזו לשונו (א"י"ח צ"ה, א): "כיון רגליו זה אצל זה בכיון, כאלו אינם אלא אחד, להדמות למלאכים".

יש מאחרונים שכתבו כי אם התפלל 'עקב בצד גודל' ככהנים יצא ידי דיבעבד, אף שלא השווה רגליו ממש למלאכים, אולם אם יצא את אלה לא עשה - כתבו רבים מהפוסקים שלא יצא ידי חובתו כלל. אמנם במשנה ברורה (שם ס"ק א) הסיק כי דיבעבד יצא אף אם כלל לא השווה רגליו.

ביאו לפניו - בדיעה

הכרת קטעי התפילה - מתוך סידור עוז והדר

מתוך התייחסות לתפילה כעבודה הבאה זכר לקרבנות (ראה ברכות כו, ב), כללו הקדמונים בסדר התפילה של שחר את פרשיות הקטורת והתמיד, הכיור ועוד, וכך גם את סדר עבודות בית המקדש כפי שפירט באריכות האמורא הקדוש אביי (מובא ביומא לג, א).

הקטע המדובר, הפותח במילים: "אביי הוה מסדר סדר המערכה משמא דגמרא", הינו למעשה דעתו המכרעת של אביי בנוגע למחלוקת תנאים אודות סדר עבודות המקדש.

הטור (אוי"ח מח) מציין כי ראוי לומר את סדר העבודות שמסר אביי, והמשנה ברורה (שם ס"ק א) מביא כי נתפשט המנהג סדר זה מדי יום קודם תפילת שחרית. לצד זאת מדגיש המשנה ברורה כי פשוט וברור לו שעל כל יודע ספר ללמוד את הקטע המדובר ולהבינו על בוריו, כדי שיבין מה הוא מוציא מפיו.

המשך מעמוד א'

יום שלישי

"מזמור לאֶסֶף אֶלְקִים נָצַב בְּעֵדַת אֶ-ל בְּקָרֵב אֶלְקִים יִשְׁפֹּט" (פב, א).

כך נאמר ביום השלישי (בראשית א, ט): "יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה". היינו שגילה בקב"ה ביום זה את האדמה והכשיר אותה ליישוב בני אדם.

על שם יישובה של הארץ לאחר מכן - כרצונו יתברך, על ידי בניו חביביו עם ישראל, אנו אומרים 'אלקים נצב בעדת א-ל, כלומר - הציב את עדתו בארץ אותה גילה והכשיר.

יום רביעי

"א-ל נקמות ה' א-ל נקמות הופיע" (ד, א).

ביום הרביעי נבראו החמה, הלבנה והכוכבים, אשר ברבות הימים היו מוקד לעבודת אלילים מצד גויי הארץ, אשר שגו אחריהם ובכך ירדו לשפל המדרגה עד כדי כפירה בעיקר והתרסה כנגד בורא העולם.

על שם בריאה זו, לצד העובדה שעמי הארץ אכן טעו אחריה ועתידים לתת את הדין על כך וינקם בהם הקב"ה, נאמר: א-ל נקמות ה' א-ל נקמות הופיע.

יום חמישי

"הרנינו לאלקים וזנונו הריעו לאלק יעקב" (פא, ב).

הביטוי 'הרנינו לאלקים' משמעו שבח מיוחד, הודיה יוצאת מגדר הרגיל ורננה עצומה לבורא העולם על שברא את עולמו

יד ושם

פסקי שמות והטמון בהם

דב

"דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב" (ישעיהו נה, ו).

בכמה פנים דרשו חז"ל פסוק זה, אולם מבט נוסף מעניק לנו האברבנאל ויש בו כדי להאיר את התפילה ולקרב אותה ללבנו.

'קראוהו' בתפילה ובתחנונים, 'בהיותו קרוב', היינו כיון שהוא קרוב. העובדה שזוכה כל יהודי להיות קרוב לאביו שבשמים, להתדבק בו ולהתעלות עד לדרגה הנשגבת של 'קרבת אלקים לי טוב', זו סיבה כשלעצמה לקרוא אליו יתברך.

הנאה ומושלם בכל מידה.

ההתפעלות מעולמו של הבורא ונפלאותיו ניכרת ביתר שאת לנוכח העופות והדגים השונים שבבריאה, אשר ייחודיותם נעוצה בריבוי הסוגים והזנים שבהם, על הססגוניות השמורה רק להם והגוון העצום שלהם.

יום שישי

"ה' מלך גאות לבש לבש ה' עז התאזר אף תכון תבל בל תמוט" (צג, א).

ביום השישי, הלא הוא היום האחרון לבריאת העולם, כילה הקב"ה את כל מלאכת הבריאה ובכך החל למלוך על הברואים כולם. משום כך דווקא ביום זה אנו בוחרים לומר מזמור זה, המבטא יותר מכל את העובדה שהבורא יתברך לובש מלכות ושולו בבריאה כולה.

שבת קודש

"מזמור שיר ליום השבת" (צב, א).

בנוגע לאמירת מזמור זה דווקא, נחלקו התנאים הקדושים. דעת רבי עקיבא היא, כי כוונת מזמור זה כנגד היום הארוך - יומו של הקב"ה הנמשך אלף שנה, בו ישבות העולם כולו. דבר זה יקרה לאחר ששת אלפי שנות קיום העולם, למשך האלף השביעי. נמצא שאמירת מזמור זה מכוונת על העתיד לבוא.

לעומתו, רבי נחמיה סבור שאף מזמור זה נאמר כלפי העבר, על שהתרחש בימי הבריאה, ולשיטתו המזמור מתייחס ליום השביעי לבריאה - בו שבת הקב"ה מכל מלאכתו.

סדרא הצלותא

תפילות הקדמונים ואבות האומה

דניאל איש חמודות, לאחר שנכח לראות כי הישועה מתממהת וישראל עודם בגלות, בנוסף לעובדה שטעה בחשבון שבעים שנות הגלות והגיע למסקנה שגויה כי הן היו אמורות להסתיים זה מכבר (עיי' מגילה יב, א), פנה אל אביו שבשמים ושפך את לבו בתחינה מזועזעת על גאולת ישראל ובנין בית המקדש.

וכך מתואר בספר דניאל עצמו (ט, ב - ג): "בשנת אחת למלכו אני דניאל בנתי בספרים מספר השנים אשר היה דבר ה' אל ירמיה הנביא למלאות לחרבות ירושלם שבעים שנה: ואתנה את פני אל א-ל דני האלקים לבקש תפלה ותחנונים בצום ושק ואפר".

בהמשך מפורטת תפילתו זו, כשחלקים מתוך תחינה זו אף נקבעו בתפילה לדורות: "לך ה' הצדקה ולנו בשנת הפנים: ה' שמעה ה' סלקה ה' הקשיבה" ועוד.

שני פרטים מעניינים מצאנו בחז"ל אודות תפילה זו, ושניהם מתייחסים ללשון מסוימת בה נקט דניאל.

חז"ל מציינים (ברכות ז, ב) כי מעת בריאת העולם לא היה אדם שקרא לקב"ה 'אדון', עד שבא אברהם אבינו וקרא כן. הגמרא מציינת כי בתפילת דניאל, הוא התייחס לזכות גדולה זו של אברהם אבינו ועל כן אמר (שם פסוק יז): "ועתה שמע אלקינו אל תפלת עבדך ואל תחנונו וקרא פניך על מקדשך השם למען א-ל דני", היינו למען אברהם שקרא 'אדון'.

כך גם מתייחסים חז"ל לנוסח הפותח את תפילת דניאל: "הא-ל הגדול והנורא", ולעובדה שהוא לא נקט בלשון המלאה אותה ראו לנכון אנשי כנסת הגדולה לתקן: 'הגדול הגבור והנורא'. דניאל עצמו לא ראה סיבה לומר כן, וכלשון חז"ל (יומא סט, ב): "אמר, נכרים משתעבדים בבניו, איה גבורותיו? לא אמר גבור".

היכן מצאנו בתפילה ייחול לכן שכבר בימי בחרותנו נזכה לנאוה השלימה, ואיזה ביטוי מתייחס לך?

- א) בנוסח הקדיש: "בחיכון וביומיון".
- ב) בברכת הגאולה: "וגאולנו גאולה שלמה מהרה".
- ג) בפסוקי קדושה: "מלך ה' לעולם אלקיך ציון לדר ודר".

בתפילת 'שתבח' נאמר: 'הא-ל המלך הגדול והקדוש, בשמים ובארץ'. במילים 'בשמים ובארץ' רצונו להביע -

- א) כי השי"ת מנהיג את העולם כולו, ואף העליונים ומלאכי מעלה נתונים לשליטתו.
- ב) את העובדה שהקב"ה שוכן כביכול בשמי מרום, ומנהיג את העולם הגשמי שבארץ.
- ג) להבהיר כי גדולתו היא גם בארץ, ומאידך הוא קדוש ונבדל אף בשמים.

במזמור 'שירו לה' שיר חדש' הנאמר בפסוקי דזמרא אנו אומרים: "עלוזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם". אחד הפירושים הבאים למילים 'ירננו על משכבותם' אינו נכון. התדע מהו?

- א) ירננו ישראל להשי"ת על שהביאם לשכון בארץ ישראל.
- ב) ירננו על תחיית המתים העתידית, לאחר שישכבו במיתתם.
- ג) ירננו לפניו בשוככם על מיטתם בלילה.

הפלא ופלא

שאלות וחיזוקי דבנבי התפילה

לפתרון החידות יש לעיין בהרחבה בסידור המבואר ובמדוריו מבית מתיבתא.

שם הזכרה
בגיליון פר' שמות:
ה' מאיר פוקס,
בית שמש

תשובות מגילון קודם פר' בשלח:

1. תשובה ב, היות ופריעה עצמו ניצל ועלה מן הים, שלא כשאר בני עמו.
2. תשובה א, ברצון השי"ת מעמיד את יצרי הרע, המכונה 'הר' (עיי' סוכה נב, א) שיהיה עו ותקיף מולי ולא אוכל להתגבר עליו, ואלמלא עזרתו יתברך אין אני יכול לו.
3. תשובה א, חמיינו וזכרונם לברכה בגמרא.

פתרונות יש לשלוח עד יום רביעי הקרוב לכתובת מייל: m028039999@gmail.com או בפקס 02-5385689 או ב'דורים פלוס' - באר ישראל

על מנת להשתתף בהגרלה: 1. יש לציין כתובת מדויקת וטלפון. 2. לציין בראש הדף עבור חידון 'מקושרים'. 3. בני חו"ל מתבקשים לכתוב כתובת (אדרסס) בארץ ישראל למקרה של זכיה, שישלח לשם.

בין שולחי התשובות תערך הגרלה על סידור מתיבתא (או על ספר אחר הקיים במלאי כפי שיקולי המערכת).

